ISSN 2278 - 0688
Volume - XV

ऋतायनी

A REFEREED RESEARCH JOURNAL OF SANSKRIT

Purulia , West Bengal

ISSN 2278 - 0688
Volume- XV
April 2019

ऋतायनी

A REFEREED RESEARCH JOURNAL OF SANSKRIT

Chief Editor
Dr. Chandrakanta Panda

Editor
Dr. Jagamohan Acharya

Associate Editors
Dr. Buddheswar Sarangi
Dr. Jogeswar Mahanta
Sushant Pradhan

Purulia, West Bengal

Volume- XV April-2019 ISSN 2278 - 0688

CONTENTS

No.	Title	Author	Page
1.	भारतवर्षेमिल्लस्य संस्कृतानूदितकाव्यस्य लोकोपयोगित्वम्	ड.भारतभूषणरथ:	1
2.	सिद्धान्तकौमुद्यां प्रतिफलिता प्राचीनशिक्षाव्यवस्था	गीताञ्जलित्रिपाठी	7
3.	Some Ideal woman in ancient India	Dr. Samapti Garai	14
4.	Kingship in ancient India	Sanchita Kundu	24
5.	आचार्य रघुनन्दनविरचित शुद्धितत्त्वग्रन्थे प्रतिपादित द्रव्यशुद्धिप्रकार:	बावलुप्रामानिक:	35
6.	Purusartha : Its Present day Relevance	Dr. Bibhuti Bhusan Nayak	47
7.	Position of Sanskritic learning from past to present in India	Dr. Bidisha Misra	55
8.	Forms of marriage in Manusmruti and Court of Law	Dr Anusuya Prusty	60
9.	Importance of principal Upanisads	Namita Kumari Naik	70
10.	Natural Disaster and its Management in Kautilya's Arthasastra	Soma Bandyopadhyay	78
11.	The definitions and characteristics of muktaka as mentioned by the different Sanskrit rhetoricians	Dr. Pratim Bhattacharya	85
12.	श्रीमद्भागवतं नाम पुराणं विद्वद्विद्युतम्	श्रीमती सुकन्या सेनापति	90
13.	न्यायनये मुक्तिकारणविचार:	डं. मनोरञ्जन-दास:	94
14.	शिशुपालवध-महाकाव्ये माघस्य संगीतचेतना	ड. शीला चक्रवता	97
15.	वैदिकशब्दानां रहस्यात्मकं निर्वचनम्	ड़.जगमोहन आचार्य:	101
16.	Agriculture and Management in Arthasastra	Kabita Ray	109
17.	Concept of Environment and Environmental Awareness in Ancient Indian Literature – A Succinct Review	Dr. Partha Pratim Roy	113
18.	विधौ संज्ञासूत्राणां प्रवृत्तिप्रकार:	शम्भु माना	118
19.	Creation: A Study on Christianity and Hinduism	Mrs. Mrinmoyee Samanta	124
20.	Music in Gitagovinda	Dr. Santanu Mandal	131
21	वामनपुराणे मोक्षस्य अवधारणा	तरणीकुमारपण्डा	135
22.	अष्टाङ्गयोगदिशा यमस्याधारेण मानवीयमूल्यबोध:	दीपाञ्जलिभञ्ज:	143

वैदिकशब्दानां रहस्यात्मकं निर्वचनम्

डॉ.जगमोहन आचार्य:

उपक्रम:

वेदस्यार्थ: रहस्यात्मक: निगूढ: च । अस्य सूचनाऽपि वेदात् एव लभ्यते । वैदिकर्षीणाम् इयं दृढ़ा धारणा आसीत् यत् मन्त्राणाम् उन्मेष:चेतनाया: निगूढान्तरतमस्तरादेव भवति । वेदे निगूढ़ज्ञानस्य निधि: प्रक्षिप्तोऽस्ति। वैदिकमन्त्राणां दिव्यता, अच्युता च अन्तश्चैतन्यजन्यस्फुरण-स्योन्मेषस्य च पूर्ववर्णिता वार्त्ता वैदिकप्रामाण्येनैव स्वत: सिद्धा भवति । वैदिकमन्त्राणां प्रत्येकं शब्द: कस्यापि आध्यात्मिकतत्त्वस्य प्रतीको भवति । योगेन तपसा च पवित्रतमे हृदि एव स्फुरितो भवति ।

श्रीअरविन्द: आध्यात्मिकपद्धते: समर्थक: । श्रीअरविन्दस्यानुसारं वेदे रहस्यात्मक: अर्थो वर्तते। श्रीअरविन्दस्य विचारे मन्त्रस्य अर्थद्वयं प्रथमत: यागे नियोजयितृणां कृते यज्ञपरक:तथा द्वितीयत: अध्यात्मप्रवणजनानां कृते गूढ़ार्थनिहितोऽर्थ: । गूढ़ार्थ: मनोवैज्ञानिक: तथा आध्यात्मिक: एव। यद्यथा अग्ने: अर्थद्वयम् यज्ञाग्नियागे हूयमान: अग्नि: एवं हृदये प्रदीप्ता इच्छाशक्ति: च । सूर्यस्य सौरमण्डले दीप्तिमत् पिण्डम् एकरूपम्, द्वितीयत: अन्त: प्रकाशक: उच्चज्ञानस्य बौधक: । सोम: सोमरसस्य बोधक: आध्यात्मिकानन्दस्यापि बोधक: । अत: देवताया: एकत: वाह्यरूपम् अन्यत: परमात्मन: दिव्यशक्ते: अंश: । मनोवैज्ञानिकशक्तिरपि प्रतीकात्मकतया वर्तते । श्रीअरविन्ददृष्ट्या वेद: सिद्धदृष्टावाणी या आध्यात्मिक जगत: रहस्यम् उद्घाटयति । वैदिकशब्द: निश्चयेन आध्यात्मिकतत्त्वस्य प्रतीक: ।

वैदिकशब्दानां रहस्यात्मकं निर्वचनम्

अग्निनाग्नि: समिध्यते –(ऋग्वेद:,१.१२.६)

अग्निना अग्नि: इति वीप्सायाम् आचार्या: भिन्नार्थं प्रकटयन्ति। अग्निहोत्रानुसारं यज्ञाग्ने: प्रज्वलनार्थं काष्ठप्रस्तरादिघर्षणजन्योऽग्नि: ।अर्थात् आहवनीयाख्य: तस्मिन् प्रक्षिप्यमाणेन निर्मथ्येन प्रणीतेन सम्यक् दीप्यते इति सायण:, स्कन्द:, वेङ्कट:, मुद्गल: च एतन्मतस्य पोषका: । स्वामी दयानन्द: वैज्ञानिकतत्त्वार्थं प्रकटयति।

श्रीअरविन्द: परन्तु अत्र आध्यात्मिकार्थस्य दृढतां स्थापयति। भगवत्सङ्कल्पाधिष्ठिता अग्निदेव: समष्टिगत: व्यष्टिगतेन यजमानान्तर्निर्मथिताग्निना दिव्यसङ्कल्पाग्निनैव सम्यक् प्रदीप्यते। भागवतसङ्कल्पाधिपतिर्देवोऽग्निर्हि अतीन्द्रियार्थदर्शी ऋषि: । योऽन्तर्याजकस्तस्मै स्वात्मानं स्वात्मीयञ्च सर्वं समर्पयति, तस्य गृहस्य वासस्थानस्य, देहगेहस्यान्तर्मन्दिरस्य च पती/रक्षक: प्रभुश्च भवत्यसौ नित्ययुवाऽजरामरशक्तिमयोग्नि: । स यजमानस्य हव्यानि वहति देवान् यथायथम् । ज्वालाजिह्वामयं